

Over de opmars van de strafbare voorbereiding

Citation for published version (APA):

Mols, G. (2016). Over de opmars van de strafbare voorbereiding: Afscheidsrede prof. mr. G.P.M.F. Mols. *Nieuwsbrief Strafrecht*, 8, 1-17.

Document status and date:

Published: 23/07/2016

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Redactie:

prof. mr. G.P.M.F. Mols
mr. J. Anker
mr. dr. J.A.A.C. Claessen
mr. M.P. de Graaf
prof. mr. T. Spronken
mr. J.H. Wesselink
prof. mr. J.H.M. Willems

Afscheidsrede prof. mr. G.P.M.F. Mols

Op 17 juni 2016 nam Gerard Mols, hoofdredacteur van *Nieuwsbrief Strafrecht*, afscheid als hoogleraar straf(proces)recht (aan de Universiteit Maastricht) in verband met het bereiken van de voor deze functie wettelijk gestelde leeftijdsgrens.

(Deze rede is tevens opgenomen in de online www.sdujurisprudentie.nl onder nummer 131(citeerwijze: *NbSr* 2016/131)).

Afscheidsrede

Over de opmars van de strafbare voorbereiding¹

Mijnheer de rector Magnificus, dames en heren,

Halverwege de vorige eeuw publiceerde een zekere Philip Dick in Amerika een kort verhaal waarin de hoofdpersoon, we noemen hem Evert Jan, werd opgevoerd als de uitvinder van een systeem waarin burgers stelselmatig werden gedetineerd wanneer vermoed werd dat zij binnen een week een strafbaar feit zouden plegen.² Evert Jan was niet alleen de bedenker ervan, hij stond ook aan het hoofd ervan. Hij was met andere woorden wat wij tegenwoordig in goed Nederlands zouden noemen de CEO, de chief executive officer, van een organisatie die ervoor zorgde dat de criminaliteitscijfers laag bleven. De overheid was uiteraard zeer in haar nopjes want er werden nauwelijks nog misdrijven gepleegd, want van iedereen van wie ook maar enigszins vermoed kon worden dat hij of zij in de nabije toekomst iets zou doen dat strafrechtelijk niet door de beugel kon, die werd gearresteerd en opgesloten. Evert Jan was op het idee gekomen vanwege zijn teleurstelling in het klassieke strafrecht. Daar is het zo dat politie en justitie pas in actie kunnen komen wanneer het strafbaar feit al heeft plaatsgevonden, dus wanneer bijvoorbeeld het poten-

tiele slachtoffer is getransformeerd van een persoon naar een lichaam. En zo vroeg Evert Jan zich bij herhaling nogal retorisch af, wat heeft het slachtoffer aan zo een strafrecht dat niet in staat is burgers te beschermen en te voorkomen dat ze slachtoffer worden van misdaad? De vraag stellen is hem beantwoorden. Niets en dat bracht hem op de gedachte mensen preventief op te pakken en uit de samenleving te verwijderen om ze zo onschadelijk te maken.

Op een dag meldde zich een jonge man aan de balie met de mededeling dat hij door de overheid gestuurd was en dat hij binnenkort Evert Jan zou opvolgen als hoofd van het preventieve stelsel. Dat zinde Evert Jan niet maar het ergste moest nog komen. Hij werd er vervolgens van verdacht deze jonge man om het leven te willen brengen omdat deze hem in zijn tot dan toe zeer succesvolle carrière dreigde te verstoren door zijn baan over te nemen. Dus werd Evert Jan geselecteerd door een gezelschap van drie en dreigde hij gearresteerd te worden en in zijn eigen detentiecentrum te verdwijnen. Daaraan probeerde hij natuurlijk te ontkomen door te verkondigen dat hij helemaal niet van plan was iemand kwaad te doen. En toen hij hoorde dat niet de jonge ambitieuze jongeman het potentieel slachtoffer was maar iemand die hij helemaal niet kende verkondigde hij luid dat het niet gekker moest worden. Hoe kwam men erbij dat hij iemand zou willen vermoorden, en dan ook nog iemand die hij niet kende, laat staan ooit had ontmoet? Maar U begrijpt, dat was een verdediging die velen voor hem ook al hadden gevoerd, zonder succes. Want er was nu eenmaal geselecteerd en kennelijk waren degenen die daarmee belast waren van oordeel dat hij wel degelijk een gevaar vormde. Evert Jan ging verder op onderzoek uit, want als CEO had hij toegang tot de stukken, en hij kwam erachter dat er bij de selectie geen sprake was van een unaniem oordeel en dat een minderheid van mening was dat hij in het geheel geen gevaar vormde. Dat – zo meende Evert Jan – bood perspectief, maar ja, als de minderheid gelijk zou hebben, waarom zou dat dan niet ook gelden voor de meerderheid? Hij dreigde nu zijn eigen systeem ter discussie te stellen en toen het potentieel slachtoffer, dat inmiddels op de hoogte was gesteld van de ontwikkelingen, kenbaar maakte dat hij bekend zou maken dat het systeem niet

1. Rede uitgesproken aan de Universiteit Maastricht op vrijdag 17 juni 2016 bij gelegenheid van het afscheid als hoogleraar in verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.
2. Philip K. Dick: 'The minority Report', in: *The Minority Report and Other Classic Stories by Philip K. Dick*, 1956. De hoofdpersoon heet Averton maar is voor het Nederlands publiek omgezet naar Evert Jan.

deugde omdat Evert Jan het helemaal niet op hem gemunt had, dreigde Evert Jan hem met een levensdelict omdat anders zijn levenswerk in elkaar zou storten. Maar hij ging uiteindelijk een stap verder en voegde de daad bij het woord: hij bracht de voor hem onbekende om het leven. Daarmee bewees hij dat het systeem van preventie wel werkte, want de enige fout die was gemaakt was dat ze hem hadden laten lopen. Was dat niet gebeurd, dan had de moord niet plaatsgevonden.

Dames en heren, de ideale wereld bestaat vooral in de fantasie van schrijvers zoals Dick, maar hij kon toen nog niet weten dat zijn verhaal een zekere Orwelliaanse schoonheid had. Kort na 9/11 verklaarde de Amerikaanse overheid de oorlog aan het terrorisme in bewoordingen zoals onder meer uitgesproken door Condoleeza Rice:

“We have the right to attack and make war before the smoking gun becomes a mushroom cloud.”³

Die oorlogsverklaring hield precies in wat Dick in zijn preventiestaat had beschreven: potentieel gevaarlijk geachte burgers worden op voorhand gedetineerd om ze onschadelijk te maken en zo te voorkomen dat strafbare feiten in de vorm van terroristische aanslagen worden gepleegd. Dick zou zeer verheugd zijn geweest met de opvatting die in de eenentwintigste eeuw stevig voet aan de grond heeft gekregen, namelijk dat wanneer het er echt om gaat, het strafrecht niet toereikend is. Want de Amerikaanse oorlogsverklaring betekent niet alleen een radicaal accent op preventie, zij houdt ook in dat maatregelen jegens burgers worden getroffen buiten de reguliere kanalen van het straf- en strafprocesrecht om. Dat heeft voordelen. In de eerste plaats is de overheid niet gebonden aan fundamentele rechtsbeginselen zoals we die in het klassieke strafrecht kennen, zoals het beginsel van het vermoeden van onschuld, het schuldbeginnsel, het recht voor de verdachte om te zwijgen, het recht van verwanten om zich te verschonen van het afleggen van een mogelijk voor hun familie belas-

tende verklaring als getuige, en meer in het algemeen het recht op een eerlijk proces. Het omzeilen van die beperkingen heeft als voordeel dat er effectief kan worden opgetreden tegen iedereen die vermoed wordt een gevaar voor derden te zijn. Het heeft ook nadelen, en die nadelen zijn, opvallend, dezelfde als de voordelen. Het nadeel is dat de burger de bescherming van het recht, meer in het bijzonder het strafrecht, mist en object wordt van maatregelen en onderzoek waaraan een zekere mate van willekeur niet ontzegd kan worden. Maatregelen ook die in hun effect niet onderdoen voor straffen en maatregelen uit het reguliere strafrecht maar waar geen rechter meer aan te pas komt. In sommige gevallen is er sprake van volledige rechteloosheid, doordat gevangenen het recht wordt ontzegd op een eerlijk proces of überhaupt op een proces. Guantana-mo is nog niet helemaal ontruimd, de gedetineerden zijn niet berecht, ze zijn wel onderworpen geweest aan ondervragingstechnieken waarvan niet gezegd kan worden dat die zodanig waren dat de verklaringen die daarmee zijn verkregen in vrijheid zijn afgelegd. Gevangenen zijn ook overgebracht naar geheime locaties waar men ver van wat niet steeds terecht als de beschaaft wereld wordt beschouwd, praktijken meende te kunnen toepassen die zich niet verstaan met de meest fundamentele beginselen van recht en rechtvaardigheid en zo voeg ik er aan toe, van beschaving. En ja, zoals gebruikelijk in een oorlog, is er ook sprake van collateral damage, onschuldige burgers die door de overheid worden getroffen en worden meegezogen in de ultieme behoefte om elk gevaar af te wenden. Het gaat, dames en heren, om de vraag vanuit welk perspectief men kijkt. Vanuit de staat gezien wordt gerechtvaardigd dat de beschermende betekenis van het straf- en strafprocesrecht buiten spel wordt gezet om burgers en de democratische rechtsorde te beschermen tegen excessief geweld. Vanuit de burger bezien, en zeker van degenen die het slachtoffer worden van deze filosofie, wordt juist de beschermende rol van het strafrecht node gemist.

De aanslagen op 11 september 2001 hebben ook Europa niet onberoerd gelaten en sterker nog, ook daarbuiten en met name in het verband van de Verenigde Naties is onmiddellijk actie onder-

3. Veel geciteerde uitspraak van mw. Rice gedaan op 8 september 2002.

nomen om op te treden tegen terrorisme.⁴ Nu is men er niet in geslaagd een voor iedereen aanvaardbare definitie van terrorisme te bedenken maar in de kern gaat het om het plegen van geweld met als doel de overheid of een internationale organisatie te dwingen iets te doen, iets niet te doen of iets te dulden.⁵ Welke definitie men ook kiest, telkens biedt die voldoende ruimte ook groeperingen die geweld niet schuwen, bijvoorbeeld in relatie tot de behandeling van dieren ten behoeve van de voedselproductie, onder het begrip terrorisme te brengen. Lekker of wakker dier, of zo men wil lekker wakker dier of wakker lekker dier, kan in voorkomende gevallen als een terroristische groep worden betiteld. Zowel Europa als de Verenigde Naties hebben bij de lidstaten nogal dwingend aangedrongen op wetgeving ter bestrijding van terrorisme en terroristische organisaties en daarbij is opvallend hoezeer de notie van preventie een dominante plaats in neemt. Die accentuering van preventie binnen het strafrecht is, zoals we nog zullen zien, niet zonder risico. In de kern is een ontwikkeling op gang gekomen waarbij preventieve maatregelen in het klassieke strafrecht worden ingebracht op een wijze die op gespannen voet staat met klassieke noties van rechtsbescherming. Daarnaast, ik kom er nog op terug,

zien we dat op verschillende plekken in Europa ook in de sfeer van het formele strafrecht, het strafprocesrecht, concessies worden gedaan aan de behoefte aan meer bescherming. En ofschoon Europa er uitdrukkelijk voor heeft gekozen niet een alternatief systeem te ontwikkelen in de strijd tegen terreur, zien we opvallend veel parallellen met de Amerikaanse oorlogsverklaring.⁶

Ons strafrecht gaat uit van de premisse dat burgers die zich schuldig maken aan een strafbaar feit, daarvoor ter verantwoording kunnen worden geroepen. Het strafrecht is het laatste stadium waarin de overheid zijn geweldmonopolie mag inzetten wanneer er een gedraging is verricht die bij wet verboden is en die schade heeft toegebracht aan personen of goederen. Binnen dat strafrecht zijn grenzen aangebracht om de burger te beschermen tegen al te voortvarend overheidsoptreden en die grenzen worden bepaald door een aantal aspecten.

Het eerste is dat het klassieke strafrecht een daadstrafrecht is waarbij strafrechtelijke aansprakelijkheid ontstaat doordat de burger een daad verricht die wederrechtelijk is en mogelijk schade toebrengt. Daarnaast is het strafrecht gebaseerd op het schuldbeginsel waarvan de kern is gelegen in het uitgangspunt dat indien er geen schuld is, er ook geen sprake kan zijn van strafrechtelijke aansprakelijkheid. In de derde plaats is het klassieke strafrecht gebaseerd op de combinatie van objectieve en subjectieve elementen.⁷

4. Zie hierover meer in het bijzonder Erling Johannes Husabo and Invild Bruce (ass.): *Fighting Terrorism through Multilevel Criminal Legislation, Security Council Resolution 1373, the EU Framework Decision on Combatting Terrorism and their Implementation in Nordic, Dutch and German Criminal Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2009; Cian C. Murphy: *EU Counter-Terrorism Law, Pre-emption and the Rule of Law*, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2015; Clive Walker: *Blackstone's Guide to The Anti-Terrorism Legislation*, third edition, Oxford 2014.
5. Dat men geen internationaal erkende definitie heeft weten te bedenken wordt mede veroorzaakt door de vrees dat ook regeringen en hun leiders bij bepaalde definities eenvoudig er onder kunnen worden gebracht. Zelf ben ik erg gecharmeerd van een bijdrage van George Fletcher over de definitiekwestie. Zie: G.P. Fletcher: 'The indefinable concept of terrorism', in: *Journal of International Criminal Justice*, 2006, p. 894-911. Fletcher ziet terrorisme vooral als een bijzonder soort strafbare gedraging met een aantal bijzondere kenmerken.

6. Die overeenkomsten vinden we vooral bij de nadruk op preventie en het ontwikkelen van een alternatief systeem waarbij aan burgers maatregelen kunnen worden opgelegd buiten het strafrecht om. En overigens hebben verschillende Europese regeringsleiders zich ook, met name nadat er weer een aanslag had plaatsgevonden, geuit in termen van oorlog tegen het terrorisme. Daarnaast zien we aan de verschijningsvormen van de politie dat er sprake is van een militarisering van uitrusting en optreden.
7. Voor criteria voor strafbaarstelling zie o.m. J. de Hullu: *Materieel Strafrecht, Over algemene leerstukken van strafrechtelijke aansprakelijkheid naar Nederlands recht*, 6e dr., 2015; M. Groenhuijsen: 'Criteria voor strafbaarstelling', in: *Delikt en Delinkwent*, 1993, 23 (1), p. 1-6; Stuart P. Green: *Vice-Crimes and Preventive Justice*, in: *Criminal Law*

De burger kan wel een criminele bedoeling hebben maar die is niet zaligmakend voor strafrechtelijke aansprakelijkheid. Er moet altijd nog een daad zijn gesteld waaruit niet alleen blijkt van die intentie maar waarbij ook het beoogd strafbaar feit wordt gepleegd of in elk geval de voltooiing dichterbij wordt gebracht. De intentie van de pleger is weliswaar relevant voor de strafrechtelijke aansprakelijkheid, maar niet in die mate dat de intentie alleen bepalend is. Zou dat laatste wel het geval zijn, dan komen we terecht in wat in goed Nederlands is gaan heten het Gesinnungsstrafrecht, waarin alleen de mentaliteit, de intentie van belang is, want de grondslag vormt voor strafrechtelijk overheidsoptreden. Dat is het strafrecht waarin de gevaarlijke gezindheid van de dader doorslaggevend is, ongeacht of die gezindheid en kwade bedoelingen zich hebben gemanifesteerd door een gedraging waaruit blijkt dat die intentie leidt tot een strafwaardige gedraging.

Het is vanuit de idee dat voorkomen beter is dan genezen verleidelijk om ook het strafrecht in de sleutel te plaatsen van preventie. Daarbij gaat het niet primair om de vraag of preventie een gerechtvaardigde grondslag kan zijn voor gelegiti-meerd justitieel optreden. Die vraag is namelijk ook al in het klassieke strafrecht beantwoord bijvoorbeeld doordat ook binnen de gedachte van het strafrecht, als ultimum remedium, voorbereidingshandelingen strafbaar zijn gesteld.⁸ Het klassieke voorbeeld is de strafbare samenspanning. In de kern is samenspanning een afspraak tussen twee of meer personen om een misdrijf te plegen. Wanneer u en ik afspreken om een mis-

drijf te plegen, dan is dat bijvoorbeeld in de Anglo-Amerikaanse wereld een serieus strafbaar feit. Bij ons is samenspanning ook een strafbare voorbereidingshandeling en die was bij de invoering van ons Wetboek van Strafrecht in 1886 beperkt tot de staatsveiligheid.⁹ Alleen het samenspannen tot een misdrijf waarmee de staatsveiligheid werd bedreigd, zoals bijvoorbeeld gijzeling van de koning of ontvoering van een minister, was als voorbereidingshandeling strafbaar. De strafbaarstelling van de samenspanning werd gerechtvaardigd door de ernst van het beoogde strafbaar feit, namelijk de aantasting van de staatsveiligheid. Dat werd door de wetgever als een zo groot goed beschouwd dat het gerechtvaardigd was de voorbereiding van een misdrijf waarmee de veiligheid van de staat in gevaar zou kunnen worden gebracht, strafbaar te stellen. Even voor een goed begrip waar we het over hebben: de samenspanning is een voorbereidingshandeling met een deelnemingscomponent, omdat het moet gaan om de deelname door ten minste twee personen. De voorbereidingshandeling bestaat uit de afspraak die is gemaakt om het misdrijf te plegen, bijvoorbeeld de gijzeling van een minister. Die afspraak hoeft niet op papier te worden gezet, een notaris heb je er niet bij nodig, en het hoeft ook geen uitdrukkelijke afspraak te zijn. Je kunt ook stilzwijgend een afspraak maken, daarvoor heb je hoogstens wat non-verbale communicatie nodig. Daarmee worden twee zaken duidelijk. In de eerste plaats is ook bij de samenspanning als species van de strafbare voorbereidingshandeling duidelijk dat het niet zozeer gaat om de strafwaardigheid van het gedrag, maar om het de politie en justitie mogelijk te maken zo vroeg in te grijpen dat de verwerkelijking van de snode plannen kan worden voorkomen. In de tweede plaats bestaat er bij de strafbare voorbereidingshandeling de neiging om de delictsomschrijving extensief te interpreteren. Men wil er zoveel mogelijk onder brengen om uiteindelijk te voorkomen dat er daadwerkelijk gevaar ontstaat.

and Philosophy (2015) 9, p. 561-576; zie voor een kritische beschouwing ook E. Prakken en D. Roef: 'Strafbare voorbereiding in Nederland: Juridische overkill', in: *Vorbereidingshandelingen in het strafrecht*, Preadviezen voor de Nederlands-Vlaamse Vereniging voor Strafrecht, Wolf Legal Publishers 2004. Daarnaast is leerzaam het doorwrocht rechtsvergelijkend onderzoek van Sarah Herbert: *Grenzen des Strafrechts bei der Terrorismusgesetzgebung. Ein Rechtsvergleich zwischen Deutschland und England*, Berlin 2014.

8. Zie voor een recente uitgebreide ook technische beschrijving vooral A.N. Kesteloo: *Strafbaarheid in de voorfase*, Studiepockets strafrecht, 45, Wolters Kluwer 2015.

9. Voor een rechtsvergelijkende en historische beschouwing over strafbare samenspanning: G.P.M.F. Mols: *Strafbare samenspanning, een rechtshistorisch en rechtsvergelijkend onderzoek*, diss. Utrecht, Arnhem Gouda Quint 1982.

In ons Nederlandse strafrecht komen we op verschillende plaatsen de strafbare voorbereidingshandeling tegen. Er is een algemene bepaling, art. 46 Sr, waarin strafbaar is gesteld het voorbereiden van een misdrijf waar acht jaar gevangenisstraf of meer op staat. Dat is een interessante bepaling die het verdient om er even bij stil te staan.

De algemene strafbaarstelling zoals neergelegd in art. 46 Sr is relatief jong, want dateert uit de negentiger jaren van de vorige eeuw.¹⁰ Daarvoor was het treffen van voorbereidingshandelingen in het gewone strafrecht in zijn algemeenheid niet verboden. Dat heeft eind vorige eeuw wel enige verwondering gewekt toen het min of meer in was om ondernemers te gijzelen en in ruil voor hun vrijheid losgeld te eisen. De Heineken-ontvoering is misschien wel het meest tot de verbeelding sprekend voorbeeld. Als je als politie wist dat iemand of een gezelschap van plan was een industrieel te kapen, dan kon je weinig anders doen dan de ontvoerders te laten weten dat je van hun plannen op de hoogte was. Ingrijpen in de zin van arresteren en vastzetten was er niet bij, eenvoudig omdat het niet verboden was om een misdrijf voor te bereiden. We kijken er nu misschien met enige verbazing naar, maar destijds voorzag de strafwet niet in de strafbaarheid van voorbereidingshandelingen. Het debat over de wenselijkheid van de introductie van de strafbare voorbereidingshandeling kreeg een impuls toen Gerrit Jan Heijn, inderdaad de broer van, werd ontvoerd en gedood. De publieke verontwaardiging was groot toen bleek dat het voorbereiden van een dergelijke gijzeling niet strafbaar was. Door de strafbaarstelling zouden dit soort misdrijven eenvoudiger voorkomen kunnen worden was de algemene opvatting, omdat er dan in een vroeg stadium een verdenking van een strafbaar feit was waarmee de politie aan het werk kon. Eerder had de Hoge Raad al min of meer het startsein gegeven voor het debat over de wenselijkheid de strafwet uit te breiden, toen in een auto een groep personen werd aangetrof-

fen, uitgerust met wapens en bivakmutsen voor de deur van een grenswisselkantoor.¹¹ Een politieagent naderde het voertuig en vroeg aan de bestuurder, in goed Nederlands als gebruikelijk in de pluralis majestatis: 'Wat zijn wij aan het doen?' Daarop zal de bestuurder ongetwijfeld hebben geantwoord: 'Wat U', het vousvoyeren was toen nog gebruikelijk, zelfs naar politie en ambulancepersoneel, 'Wat U aan het doen bent, weet ik niet, maar wij zitten te wachten op de klerk die zo meteen de deur open gaat doen zodat wij naar binnen kunnen om de zaak te overvallen.'¹² Afgezien van het vuurwapenbezit kon justitie hen niets maken. De overvallers in spe werden strafrechtelijk vervolgd voor een strafbare poging maar dat liep spaak bij de hoogste rechter. Die vond namelijk dat er geen sprake was van een strafbare poging maar dat de zaak nog in het voorbereidend stadium verkeerde. Pas als ze uit de auto waren gekomen en naar de deur waren gelopen, zou er sprake zijn geweest van een begin van uitvoering, omdat er dan handelingen waren verricht die, zoals de Hoge Raad in goed Nederlands weergeeft, naar hun uiterlijke verschijningsvormen gericht waren op de voltooiing van een misdrijf, namelijk de overval. Nu het nog slechts voorbereiding was gingen deze heren wat dat betreft vrijuit.

Het is interessant om op te merken dat de Hoge Raad hier een belangrijke beslissing nam door te bepalen dat er pas sprake is van een begin van uitvoering, en dus van een in de wet strafbaar gestelde poging, wanneer de gedragingen niet anders kunnen worden uitgelegd dan gericht op de voltooiing van een misdrijf. Daarmee is alles wat daarvoor gebeurt, een voorbereidingshandeling. Daarmee trok de Hoge Raad een grens tussen begin van uitvoering, die strafbaar is omdat de voltooiing van het delict zeer dichtbij is en voltooid wordt zonder nader ingrijpen van de dader, aan de ene kant, en de voorbereiding van een strafbaar feit anderzijds.

Wanneer ik spreek over de strafbare voorberei-

10. Zie hierover o.m. G.P.M.F. Mols en Th.A. de Roos: 'Naar een algemene strafbaarheid van de voorbereidingshandeling', in: *NJB* 1992/7 p. 221-225.

11. Het bekende Grenswisselkantoor-arrest: ECLI:NL:HR:1987:AC0501.

12. Of het zo gegaan is weet ik niet. De citaten komen niet uit het arrest maar zijn er bij wijze van dichtelijke vrijheid ingelezen.

ding dan heb ik het over het criminaliseren van de voorbereiding van het plegen van een strafbaar feit. Die voorbereiding kan bestaan uit een gedraging die dicht tegen de voltooiing van het delict aan ligt, zoals bijvoorbeeld het aanleggen van het geweer voor het lossen van een fataal schot, maar het kan ook zo zijn dat het nog slechts gaat om een plan dat alleen nog maar bestaat in een vage gedachte om een strafbaar feit te gaan plegen. Wie 's nachts bedenkt dat het wel eens goed zou zijn wanneer een bepaald persoon bezoek zou krijgen van een voor hem onbekende Bulgaar, Pool, Joegoslaaf of een Nederlandse in te huren gewelddadige persoon (U merkt ik probeer etnisch profileren te vermijden), die houdt er weliswaar een kwalijke gedachte op na maar dat is strafrechtelijk niet relevant. Dat plan is zo ver verwijderd van de realisering van het beoogd misdrijf dat het strafrecht er weliswaar in geïnteresseerd zal zijn, maar het is niet strafbaar gesteld. Evert Jan zou daar anders over denken en onmiddellijk in actie komen. Maar de gedachte kan concretere vormen aannemen en er kan een lijntje worden gelegd naar iemand die bereid is om de mishandeling uit te voeren. Dan wordt het anders en betreden we mogelijk de fase van de strafbare voorbereiding. Er zijn dus verschillende tinten grijs op de weg die gelegen is tussen de enkele gedachte om iemand iets aan te doen en de daadwerkelijke uitvoering van bijvoorbeeld de mishandeling, al dan niet met als gevolg zwaar lichamelijk letsel of zelfs het intreden van de dood.

Wanneer we spreken over de strafbaarheid van de voorbereiding dan valt op dat de wetgever er eigenlijk slechts aarzeland toe is overgegaan. Er werden twee beperkingen aangebracht. De eerste was dat de voorbereidingshandeling moest plaatsvinden door twee of meer personen. We zien een vergelijking met de sinds lang bekende strafbare samenspanning. Wanneer er twee of meer personen bij betrokken zijn dan wordt verondersteld dat de kans groter is dat het beoogde misdrijf ook daadwerkelijk wordt gepleegd, want de een wil voor de ander niet onderdoen en wil niet als watje te boek staan in de kringen waar de voorbereiding van strafbare gedragingen schering en inslag is. Die begrenzing in de eis dat de voorbereiding door twee of meer personen moet plaatsvinden, is niet duurzaam

gebleken want de wetgever heeft die al spoedig geschrapt. Dat verbaast ook niet want het is uit oogpunt van preventie moeilijk uit te leggen waarom een geplande gijzeling door twee personen wel voorkomen kan worden doordat vanwege de strafbaarstelling vroeg kan worden ingegrepen, en een ontvoering die door een persoon wordt voorbereid, zoals in het geval van Gerrit Jan Heijn, niet. Dat is lastig uit te leggen en dat vond de wetgever bij nader inzien ook. Daarmee werd de breuk met het verleden definitief. En dat opende perspectieven.

De tweede grens die bij het algemene leerstuk van de strafbare voorbereiding is aangebracht is dat het moet gaan om misdrijven waar acht jaar of meer op staat. Maar ook die grens zou nog wel eens kunnen sneuvelen want die is relatief willekeurig. Onder druk wordt alles vloeibaar en als we voortgaan op de zo meteen nog te bespreken piste van het tegengaan van welk gevaar dan ook, dan wordt het steeds moeilijker uit te leggen waarom de grens bij acht jaar ligt en niet bij zes of vier. Want ook het voorbereiden van misdrijven waar vier of zes jaar op staat kan uiteindelijk tot ernstige schade leiden wanneer er niet tijdig wordt ingegrepen.

En er zijn ook al voorbeelden waaruit blijkt dat de wetgever vindt dat in andere gevallen de voorbereiding wel strafbaar moet zijn, ook al staat er op het misdrijf dat wordt voorbereid geen acht jaar. Ik noem in dit verband de Opiumwet. Daarin is al geruime tijd strafbaar het voorbereiden van handel in harddrugs, cocaïne en heroïne, om er maar eens twee te noemen. De strafbaarheid van de voorbereiding werd nodig gevonden om ook de leiders van de criminele organisaties en de organisaties zelf op te kunnen sporen en strafrechtelijk te vervolgen. Cocaïnebazen worden zelden met hun handen in de poeder aangetroffen. Daar hebben zij personeel voor en een goed georganiseerde bende heeft een afdeling logistiek, een afdeling transport, een afdeling incasso met een onderafdeling geweld en er is een sectie die zich bezighoudt met allerlei activiteiten om de doorvoer te vergemakkelijken. Soms denk ik dat de Verenigde Oost Indische Compagnie ongewild model heeft gestaan. De bazen houden zich schuil in de board room en om daar binnen te komen vond

de wetgever het nodig om de voorbereiding van handel in harddrugs strafbaar te stellen. Daarmee breng je de board room op de radar van politie en justitie.

De voorbereidingshandeling werd dus primair strafbaar gesteld om de opsporing te faciliteren.

De beperking tot harddrugs is ook geen duurzame begrenzing geweest. Inmiddels is ook strafbaar het treffen van voorbereidingen voor het kweken van hennep.¹³ Wie een garage klaar maakt om er stekjes van hennepplanten in te zetten die is bezig met de voorbereiding van het telen van hennep. Maar strafbare voorbereiding is ruimer: de kweker van perkplanten die aan een persoon twee pallets tuinaarde verkoopt en die hem op de vraag waar hij zoveel aarde voor nodig heeft antwoordt: 'voor de tuin van mijn grootmoeder', die perkplantenkweker loopt het risico beschuldigd te worden van een strafbare voorbereidingshandeling omdat hij redelijkerwijs had moeten weten dat die tuinaarde gebruikt zou worden voor een hennepkwekerij, zeker als we er rekening mee houden dat het inmiddels een feit van algemene bekendheid is dat sinds de strafbaarstelling van voorbereiding van hennepkweek, de hennepkwekers niet meer terecht kunnen bij de groothandel in gecomposteerde aarde.

Ik geef nog een voorbeeld van een recent strafbaar gestelde voorbereidingshandeling en marker daarmee de overgang naar een fase waarin geconcludeerd moet worden dat wat eerst uitzondering was, zo langzamerhand normaal geworden is. Het gaat om online grooming.¹⁴

Bij grooming gaat het om het geleidelijk aan ontwikkelen van vertrouwen van kinderen, in de regel door een volwassen persoon, met als

doel hen in het geheim te ontmoeten en seksueel contact te hebben. Het is een voorbereidingsdelict dat bestaat uit het zetten van stappen om uiteindelijk te komen tot een seksueel contact met de minderjarige. De strafbaarheid is aanwezig zodra een stap in de richting van het contact is gezet en ook bij deze strafbare voorbereidingshandeling zien we een dominante rol weggelegd voor de intentie, of beter gezegd de kwalijke bedoelingen van de pleger. Die dominantie is zelfs zo sterk dat wanneer blijkt dat de minderjarige met wie de volwassene contact wil maken geen minderjarige maar een meerderjarige persoon is in de vorm van een undercover agent, dat binnenkort dan de strafbaarheid evengoed bestaat.¹⁵ Waar de facto het contact dan gelegd zou worden met een meerderjarige heft dat de strafbaarheid niet op omdat de intentie van de dader gericht was op contact met een minderjarige. En hier dient zich het verschijnsel aan dat de overheid met behulp van Vrouwe Justitia gericht personen met een bepaalde intentie of geaardheid uit de roulatie wil nemen ongeacht de mogelijke schade die de gedraging in concreto zou hebben kunnen veroorzaken. Contact met een meerderjarige is niet verboden maar wel als je denkt dat het een minderjarige is.

In de literatuur zijn pogingen gedaan om een systematiek te ontdekken in de strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen omdat het een verschijnsel is dat gaandeweg meer plaats heeft ingenomen in de strafbaarstelling van gedrag zonder dat duidelijk is welke criteria nu aan de orde zijn of welke gedragingen nu wel en welke vooral ook niet onder de strafbaarheid kunnen vallen.¹⁶ Het is uiteindelijk een samenraapsel van gedragingen geworden waarbij ook niet steeds dezelfde systematiek aan de orde is. Zo zijn de strafbare voorbereidingshandelingen in de Opiumwet bijvoorbeeld zelfstandig strafbaar gestelde gedragingen en die verschillen weer in ernstige mate van de algemene strafbaarstelling

13. Hierover o.m. M.J. Borgers en E.M. van Poecke: 'Op weg naar het einde: de strafbaarstelling van voorbereiding en vergemakkelijking van professionele hennepcultuur', in: *Ars Aequi*, 2012, p. 171-181.

14. Zie o.m. S.F.J. Smeets: 'De lokpuber: een mislukt experiment', in: *Strafblad* 2013 (4), 10 en A.R. Lodder: 'Grooming: over meerderjarigen die internet en minderjarigen misbruiken', in: *Tijdschrift voor Internetrecht*, nr. 2, juli 2015.

15. De rechter stak een stokje voor de strafbaarheid van degene die in contact stond met een undercover agent in het kader van art. 248e Sr, maar de toenmalige minister van (voorheen) Justitie, Opstelten, heeft een wetsvoorstel ingediend om de lokpuber toch mogelijk te maken.

16. Onder meer door Kesteloo, a.w.

van de voorbereidingshandeling in het Wetboek van Strafrecht. Volgens het algemeen leerstuk van de strafbare voorbereiding in het Wetboek van Strafrecht wordt de voorbereidingshandeling geconsumeerd door het voltooide strafbaar feit. Wie een levensdelict voorbereidt kan daarvoor niet afzonderlijk strafrechtelijk worden vervolgd en bestraft wanneer het feit de fase van de poging of voltooiing heeft bereikt. Dat is in de Opiumwet anders: wie uiteindelijk de drugs verkoopt kan daarnaast ook voor de voorbereidingshandelingen worden bestraft. Anders dan in het Wetboek van Strafrecht kan de drugshandelaar ook niet meer vrijwillig terugtreden en zo de strafbaarheid van de voorbereidingshandeling ongedaan maken. De wetgever heeft door de jaren heen de boom van de strafbare voorbereiding verder opgetuigd maar van een systematische aanpak kan niet worden gesproken.¹⁷ Dat neemt niet weg dat de strafbaarheid van voorbereiding wel een aantal gemeenschappelijke kenmerken laat zien.

Het eerste is dat de ratio van de strafbaarheid erin is gelegen dat met de strafbaarstelling beoogd wordt te voorkomen dat een strafbaar feit of een poging daartoe wordt verwezenlijkt. In het algemeen betekent dit dat het intreden van de gevolgen van een strafbaar feit zoals schade aan personen of goederen wordt tegengegaan.

Het tweede kenmerk is dat bij de strafbaarheid van voorbereiding het accent meer ligt op het faciliteren van de opsporing van personen die voornemens zijn een of meer ernstige strafbare feiten te plegen, dan dat het gaat om de hoge mate van strafwaardigheid van het gedrag. De strafbaarheid van voorbereiding is zo gezien meer een legitimatie voor het inzetten van opsporingsmiddelen teneinde erger te voorkomen dan dat het een blijk is van de afkeuringswaardigheid van de gedraging.

Hiermee hangt samen het derde kenmerk namelijk dat meer dan in het klassieke strafrecht de strafbaarstelling gedomineerd wordt door de subjectieve component, namelijk de intentie van de dader. De strafwaardigheid wordt primair bepaald door de criminele intentie van de dader. Dagdagelijkse gewone handelingen worden door de intentie gekleurd en worden door die kleuring het strafrecht in gezogen.

Het vierde kenmerk is dat de strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen veelal wordt gevoeld door de actualiteit en de op dat moment gevoelde, soms dringende behoefte aan meer slagkracht om op te kunnen treden tegen bepaalde door de samenleving of de politiek ongewenst geachte ontwikkelingen of gebeurtenissen. De dempende werking van de klassieke strafrechtsdogmatiek wordt daarbij als hinderlijk opzij geschoven. De maatschappelijke druk om min of meer ernstige strafbare feiten te voorkomen is inmiddels zo opgelopen dat de uitzonderingspositie van de strafbare voorbereidingshandeling in het klassieke strafrecht is vervangen door de regel: waar preventie mogelijk is moet dit ook binnen de strafwetgeving structureel zijn beslag krijgen.

Preventie is voor het strafrecht niks nieuws. We hebben al gezien dat het commune recht verschillende op preventie gerichte strafbaarstellingen kent, maar we zien ook dat in toenemende mate het voorkomen van schade in andere vormen binnen het strafrecht gestalte krijgt. Zo is de vervroegde invrijheidstelling van gevangenen omgezet in een voorwaardelijke invrijheidstelling waarmee de mogelijkheid is geopend om allerlei voorwaarden aan die invrijheidstelling te verbinden, zoals een enkelband, een verbod contact te hebben met het slachtoffer, het verbod zich in een bepaalde buurt of stad te bevinden, het verbod om zich op een bepaalde afstand van een luchthaven of landsgrens te bevinden, het verbod contact te hebben met media, enzovoort. De recente strafrechtsgeschiedenis laat zien dat die voorwaarden niet alleen stringent zijn, ze zijn bedoeld om iemand die een substantieel deel van zijn straf heeft uitgezeten alsnog gedurende geruime tijd onder controle te houden om te voorkomen dat er iets gebeurt. De wijze waarop ook in de samenleving wordt geacteerd

17. De contra-terrorisnewetgeving meegerekend komt bij mij met enige regelmaat de vergelijking met de ballenbak van Ikea boven. Er worden meer dan voldoende ballen in de bak gegooid en men kan er in spelen en min of meer willekeurig een of meer ballen (al dan niet blind) oppakken. Het is altijd prijs.

tegen personen die veroordeeld zijn wegens pedofilie, spreekt in dit verband boekdelen.¹⁸ Het zijn typische verschijnselen van een samenleving waarin we niet meer genegen zijn enig risico te lopen. Er zijn verschillende geleerden geweest die haarscherp hebben aangegeven dat we ons in een ontwikkelingsfase bevinden van de risicosamenleving.¹⁹ Daarmee is bedoeld dat we zo veel als mogelijk elk risico willen vermijden. Voorkomen is nu eenmaal beter dan genezen en we zien dat in het strafrecht op grote schaal terug. Onderdeel van de risicosamenleving is met name in Europa ook het zogenaamde voorzorgsbeginsel. Dat uit het milieurecht overgevaaid principe betekent onder meer dat uit voorzorg bepaalde gedragingen achterwege moeten blijven ook al is wetenschappelijk niet aangetoond dat die gedragingen tot onaantoonbare gevolgen leiden. Met andere woorden, men moet zoveel mogelijk voorkomen dat een bepaald gevaar zich voordoet en in essentie betekent dat niets anders dan dat we zoveel als mogelijk is risico's moeten vermijden en tegengaan. Dat betekent onder meer dat onder aanvoering van supra- en internationale regelgeving nationale overheden als uitgangspunt bij de strafbaarstelling van gedrag kiezen voor een fundamentele wijziging. Waar voorheen de strafbaarstelling voornamelijk was gebaseerd op schade toegebracht in het verleden, wordt de grondslag voor de strafbaarstelling van gedrag nu gevonden in het ergste scenario dat zich in de toekomst zou kunnen voordoen. Daarnaast geven nationale overheden er bij de strafbaarstelling van voorbereiding blijk van, dat zij afstappen van het als normaal aanvaarden van een zeker risico en overgaan naar een attitude waarbij geen enkel risico meer aanvaard wordt. Die benadering leidt tot wetgeving waarbij over de

volle breedte van de voorbereiding, gedragingen strafbaar worden gesteld en het aantal personen of groepen van personen die gecriminaliseerd worden in aantal enorm toe neemt. Kenmerkend is dat de delictsomschrijvingen open en vaag worden gehouden juist om worst case scenario's in de toekomst door middel van preventief ingrijpen zo effectief mogelijk tegen te gaan. De strafrechtelijke vertaling van het voorzorgsbeginsel dat koerst op een risicoloze samenleving stolt in het strafbaar stellen van elk gedrag dat mogelijk in de toekomst enig risico op schade aan personen of goederen in zich draagt. En omdat we uitgaan van worst case scenario's, kan het niet anders dan dat we zoveel als mogelijk is gedrag dat ook maar enigszins zelfs in de verste verte schadelijk zou kunnen zijn strafbaar stellen. Daarmee heeft de overheid zichzelf een blanco cheque bezorgd die het mogelijk maakt om met behulp van vage en open delictsomschrijvingen dagdagelijkse gedragingen ruimschoots te criminaliseren.

De behoefte om via het strafrecht bij te dragen aan het minimaliseren van risico's en het terugdringen van gevaar heeft door de aanslagen van 11 september een enorme boost gekregen. Zowel de Verenigde Naties als Europa hebben zich in rap tempo gestort op het formuleren van resoluties en richtlijnen waarin lidstaten nogal dwingend worden aangespoord om wetgeving in te voeren tot bestrijding van terrorisme.²⁰ Die wetgeving heeft een sterk preventief karakter. Nederland is daar niet bij achter gebleven en heeft, ook in navolging van andere lidstaten, fors ingezet op de strafbaarstelling van voorbereidingshandelingen waarbij aan de noodzaak om snel te handelen meer betekenis is toegekend dan aan de bestudering van de strafrechtsdogmatiek.²¹

18. Hierover m.n. Eric S. Janus: 'The Preventive State, Terrorists and Sexual Predators: Countering the Threat of a New Outsider Jurisprudence', *40 Criminal Law Bulletin*, 576 (2004).

19. Zie hierover o.m. Tom Baker and Jonathan Simon, eds., *Embracing Risk: the changing culture of insurance and responsibility*, Chicago 2002; Andrew Ashworth and Lucia Zedner: *Preventive Justice*, Oxford, 2014 en uiteraard U. Beck: *Risikogesellschaft, Auf dem Weg eine andere Moderne*, 1986; en *World Risk Society*, Cambridge 1999.

20. Zie o.m. Husabo en Bruce, a.w.

21. Zie over de Nederlandse wetgeving onder meer J.M. Lintz: *De plaats van de Wet terroristische misdrijven in het materiele strafrecht*, diss. Rotterdam, Wolf Legal Publishers 2007; in het bijzonder over art. 134a Sr: G.P.M.F. Mols: 'Over het bereik van art. 134a Sr: het dioramaperspectief', in: *Strafblad*, 2015, p. 10 e.v.

Verschillende delictsomschrijvingen zijn zo open dat moeilijk voorstelbaar is wat er niet onder zou kunnen vallen. Wanneer we bijvoorbeeld naar de financiering van terrorisme kijken dan zou men op het eerste gezicht verwachten dat het leveren van een geldelijke bijdrage aan een groepering die door de overheid als terroristisch is gekwalificeerd, de kern is van de delictsomschrijving. Maar dat dat niet het geval is blijkt uit ons eigen Wetboek van Strafrecht. De delictsomschrijving is zo geformuleerd dat er van alles onder valt: strafbaar is namelijk hij die zich of een ander opzettelijk middelen of inlichtingen verschaft danwel opzettelijk voorwerpen verzamelt, verwerft, voorhanden heeft of aan een ander verschaft, die geheel of gedeeltelijk, onmiddellijk of middellijk, dienen om geldelijke steun te verlenen aan het plegen van een terroristisch misdrijf of een misdrijf ter voorbereiding of vergemakkelijking van een terroristisch misdrijf.

Niet alleen kan er van alles en nog wat onder vallen, er zit ook een dubbele voorbereiding in. Het gaat niet alleen om het financieren van een terroristisch misdrijf maar het gaat ook om de financiering van een misdrijf dat een terroristisch misdrijf voorbereidt of vergemakkelijkt. En om het nog wat ingewikkelder te maken: ook een organisatie die tot doel heeft het plegen van financiering van terrorisme is uiteraard strafbaar maar ook poging, medeplichtigheid, medeplegen, uitlokken of leidinggeven aan een dergelijke organisatie valt onder het bereik van deze voorbereidingshandeling. Niet vereist is dat bij de financiering duidelijk is om welk misdrijf het gaat, terwijl evenmin is vereist dat het misdrijf waartoe wordt ondersteund ook daadwerkelijk plaatsvindt of dat de steun voor het plegen van dat misdrijf ook daadwerkelijk is gebruikt. Aan de subjectieve kant is voorwaardelijk opzet genoeg: de dader dient de aanmerkelijke kans aanvaard te hebben dat zijn gedrag leidt tot het bieden van geldelijke steun aan het plegen van terroristische misdrijven. En dan nog als toegift: het gaat hier om een misdrijf waar acht jaar gevangenisstraf op staat. Met andere woorden: het algemeen leerstuk van de strafbare voorbereiding is van toepassing zodat niet uitgesloten kan worden geacht dat de voorbereiding tot financiering van een misdrijf dat voorbereidt op een

terroristisch misdrijf strafbaar is. Dan betreden we het terrein van de voorbereiding op de voorbereiding van de voorbereiding.

Als tweede voorbeeld noem ik het deelnemen aan training voor terrorisme.²²

Strafbaar is het deelnemen aan training gericht op het deelnemen aan terroristische misdrijven. Dat vinden we in art. 134a Sr: hij die zich of een ander opzettelijk gelegenheid, middelen of inlichtingen verschaft of tracht te verschaffen tot het plegen van een terroristisch misdrijf dan wel een misdrijf ter voorbereiding of vergemakkelijking van een terroristisch misdrijf, dan wel zich kennis of vaardigheden daartoe verwerft of een ander bijbrengt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie.

Het gaat hier om de strafbaarheid van zowel degene die een training ontvangt of zichzelf bijvoorbeeld via het internet schoolt, als ook om degene die de informatie verstrekt, de trainer dus. Vereist is opzet om de informatie te ontvangen of te geven maar voorwaardelijk opzet is toereikend bij de trainer of zo u wilt, de docent: zodra hij zich wilens en wetens blootstelt aan de aanmerkelijke kans dat zich onder zijn gehoor iemand bevindt die de opgedane kennis en vaardigheden gaat gebruiken voor een terroristisch misdrijf is er sprake van strafbaarheid. Dat is bij openbare bijeenkomsten zoals deze nogal kwetsbaar. De praktijk leert dat strafbare voorbereiding in relatie tot terrorisme de neiging heeft voorwerp te worden van extensieve interpretatie. Dat betekent dat ook op zichzelf gewone legale informatie die verworven wordt en die vervolgens ter beschikking wordt gesteld van een organisatie die als een terroristische organisatie is bestempeld onder het bereik van het strafrecht wordt gebracht. Als voorbeeld diene het verwerven en doorgeven van kennis over internationaal recht aan de PKK, een als terroristisch gekwalificeerde organisatie, met als inzet hoe het internationaal recht gebruikt zou kunnen worden voor conflictoplossing.

22. Hierover o.m. Mols 2015.

Tot slot als voorbeeld: de samenspanning die – zoals we zagen – aanvankelijk zeer beperkt en bij wijze van uitzondering in het wetboek aanwezig was, is nu strafbaar bij 24 misdrijven met een terroristisch oogmerk, en ofschoon het nog steeds om een voorbereidingshandeling gaat staat er levenslange gevangenisstraf op wanneer die samenspanning de dood van iemand tot gevolg heeft.

Ik zal u niet vermoeien met de spanning die deze strafbepalingen oproepen in relatie tot het schuldbeginsel, het daadstrafrecht en het lex certa-beginsel, het beginsel dat voorschrijft dat de burger er op voorhand zeker van moet zijn wat wel en wat niet is toegestaan.

De opmars van de strafbare voorbereiding leidt zeker in relatie tot de bestrijding van terrorisme tot drie andere zaken die de aandacht verdienen. De eerste is de mogelijk corrumperende werking op het strafprocesrecht. De tweede is de twijfel over de effectiviteit van de strafrechtelijke benadering. En de derde betreft het gebruik van de strafbare voorbereiding voor politieke doelen.

In sommige Europese landen, maar ook daarbuiten, zien we dat de opmars van de strafbare voorbereidingshandeling gepaard gaat met een vergaande relativering van fundamentele rechten zoals het zwijgrecht, het verschoningsrecht voor familieleden en vertrouwenspersonen, terwijl tegelijkertijd ook een omkering van de bewijslast plaatsvindt. Daarnaast, en dat is inherent aan de opsporing en vervolging van strafbare voorbereidingshandelingen, is een grotere rol weggelegd voor veiligheidsdiensten die bij de opsporing echter meer aandacht hebben voor het verbeteren van hun informatiepositie, dan dat ze doende zijn deugdelijk bewijs te verzamelen. Veiligheidsdiensten, en onder bepaalde politieke omstandigheden ook opsporingsdiensten, hebben welhaast van nature een kwade blik op bepaalde personen en groepen van personen en dragen zo bij aan de inkleuring van bepaald gedrag op een wijze die niet steeds met de werkelijkheid in overeenstemming hoeft te zijn. Etnisch en religieus profileren zijn actuele voorbeelden daarvan. Tunnelvisie is daarbij een veelvoorkomend verschijnsel dat we overigens met grote regelmaat tegen zijn gekomen in strafza-

ken waar burgers terecht staan op verdenking van terrorisme.²³ En zoals bekend, tunnelvisie kan eenvoudig leiden tot gerechtelijke dwalingen en die zijn in het verleden met name in zogenaamde terroristenprocessen regelmatig gevallen. Onterechte veroordelingen vanwege de maatschappelijke druk om ernstige strafbare feiten zoals terroristische aanslagen op te lossen en gevaar voor de toekomst uit te sluiten. De combinatie van vage en ruime strafbepalingen waaruit de strafbare voorbereidingshandelingen nu eenmaal bestaan, de maatschappelijke druk om zaken op te lossen, de grenzeloze behoefte om elk risico op een terroristische aanslag uit te sluiten en de behoefte om uit oogpunt van effectiviteit fundamentele rechtswaARBorgen van een eerlijk proces op zoek naar de waarheid te relativeren, vormen een explosief mengsel voor de rechtsstaat in het algemeen en de legitimiteit van het strafrecht in het bijzonder.

Het tweede waar ik bij de opmars van de strafbare voorbereidingshandeling aandacht voor vraag is de effectiviteit van de inzet van het strafrecht. In het begin van dit college noemde ik Evert Jan als het vleesgeworden wantrouwen in het strafrecht. Hij heeft in de voormalige president Busch junior een warm pleitbezorger gevonden van het op een zijspoor zetten van het strafrecht. In Europa hebben we het strafrecht geïnstrumentaliseerd als het om preventie gaat. Maar naast de vrees dat we daarmee de strafrechtsdogmatiek al te zeer geweld hebben aangedaan, is de vraag gerechtvaardigd hoe effectief een en ander is. Onderzoek wijst uit dat we daar niet erg optimistisch over mogen zijn.²⁴ Gebrek aan effectiviteit leidt weer tot nieuwe problemen.

23. Zie hierover onder meer het beroemde werk van G.H. Gudjonsson: *The psychology of interrogations and confessions*, Londen 2003.

24. Zie o.m. B. van Gestel en C.J. de Poot: *Evaluatie Wet Opsporing terroristische misdrijven*, WODC cahier 2014-6. En het is overigens de vraag wat het strafrecht vermag te doen tegen personen die door godsdienst gedreven bereid zijn voor de zaak te sterven en vervolgens als martelaar een beloning te erven. De praktijk van terroristische aanslagen is bepaald geen bewijs voor de stelling dat door middel van het strafrecht effectief preventief kan worden opgetreden.

Dan zien we dat overheden ook hun toevlucht zoeken in een alternatief stelsel, buiten het strafrecht om. In ons land, en overigens ook elders in Europa, is de Sanktiewet daar een goed voorbeeld van.²⁵ Iemand die verdacht wordt van of veroordeeld is wegens terrorisme kan getroffen worden door de maatregel dat zijn of haar banktegoeden worden bevroren, pasjes geblokkeerd worden en hij of zij niet meer over geld kan beschikken, ook al omdat derden geen geld mogen geven. Daarmee worden deze personen sociaal-economisch volkomen rechteloos. De afgelopen week is door de Tweede Kamer bovendien het voorstel aanvaard om aan personen die zijn uitgereisd naar Syrië de Nederlandse nationaliteit te ontnemen, en personen die verdacht worden van enige voorbereidingshandeling een uitreisverbod op te leggen, een gebiedsverbod en andere de bewegingsvrijheid beperkende maatregelen.²⁶ Dit soort maatregelen worden ook opgelegd wanneer er onvoldoende verdenking is voor een strafrechtelijke vervolging of wanneer een strafvervolging achterwege blijft omdat men dan gevoelige informatie zou moeten prijsgeven. Het alternatieve circuit bevestigt de beperkte effectiviteit van het strafrecht, ook zoals nu sinds 9/11 is gebeurd, wanneer op grote schaal voorbereidingshandelingen strafbaar worden gesteld.

25. Sanctiewet 1977 en sanctieregeling Terrorisme 2002, *Stcrt.* 2002, 104, Sanctieregeling Terrorisme 2002 II, *Stcrt.* 2002, 138, en sanctieregeling 2007, Regeling van 21 februari 2007, houdende beperkende maatregelen tegen enkele Al Qa'ida gelieerde personen met het oog op de strijd tegen terrorisme, *Stcrt.* 2007, 39.

26. Het ontnemen van het Nederlanderschap gebeurt ten aanzien van hen die zijn uitgereisd naar Syrië. Hun terugkeer wordt niet meer op prijs gesteld vanwege het gevaar dat zij kunnen vormen voor de Nederlandse samenleving. De wijziging van de rijkswet is aangekondigd in *Kamerstukken II* 2013/14, 29.754, nr. 253. Ook van degene die onherroepelijk is veroordeeld wegens overtreding van art. 134a Sr kan het Nederlanderschap worden afgenomen. Vervolgens worden, indien het Nederlanderschap is afgepakt, deze personen ongewenst vreemdeling verklaard waarna ze uit het land kunnen worden verwijderd, vermits ze wel ergens naar toe kunnen. Zie Wetsontwerp 34 016 (R2036). Van personen met een uitreisverbod vervalt van rechtswege de geldigheid van reisdocumenten: Wetsontwerp 34 358 (R2065).

De derde kwestie is de hanteerbaarheid van de strafbare voorbereidingshandelingen voor politieke doelen. De ruime omschrijvingen met contourloze begrippen maken alledaagse gedragingen onder bepaalde omstandigheden verdacht, waarbij de mentaliteit of de intentie van de burger een belangrijke rol speelt bij de vraag of het wettelijk gezien mogelijk is om dat gedrag binnen het bereik van de strafwet te brengen. Wat vandaag geoorloofd is kan morgen, bij dezelfde stand van wetgeving, anders zijn. De aard van de strafbaarstelling is er een waaraan kameleonistische karaktertrekken niet ontzegd kunnen worden.²⁷

Dames en heren,

Ik heb proberen duidelijk te maken dat de opmars van de strafbare voorbereidingshandeling niet meer te stuiten is, maar ook dat er de nodige problemen aan kleven waarvan het zeer de vraag is of we uiteindelijk het doel bereiken waarvoor de voorbereidingshandeling strafbaar is gesteld. Niet ondenkbaar is dat de opmars van de strafbare voorbereidingshandeling zoals we die in Europa zien uiteindelijk symboolwetgeving zal blijken te zijn, die bovendien in voorkomende gevallen een tegenovergesteld effect zal hebben dan wat ermee beoogd wordt, namelijk een grotere veiligheid voor ons allen. Om terug te keren naar het begin: preventie kan worden gerealiseerd, risico's kunnen zoveel als mogelijk worden vermeden maar de grootste bedreiging in een democratische rechtsstaat is de prijs die we ervoor moeten betalen: relativering van fundamentele de burger beschermende beginselen en beperking van vrijheden. Dat het overgrote deel van de bevolking er geen last van heeft omdat al die maatregelen thans slechts een beperkte groep

27. De strafbare voorbereidingshandelingen in het kader van de bestrijding van terrorisme lijken nu vooral geconcentreerd te zijn op moslims en personen ten aanzien van wie aanwijzingen bestaan dat zij contact onderhouden met al dan niet geradicaliseerde moslims. De voorbereidingshandelingen kennen uiteraard geen bestanddelen die verwijzen naar een bepaalde religie zodat ze ook eenvoudig kunnen worden toegepast op burgers met een bepaalde politieke opvatting of culturele achtergrond.

betreffen, is een bevestiging van het discriminatoire en alleen al daardoor discutabel karakter van dat beleid. Evert Jan had een mooi systeem ontworpen, maar ook het strafrecht in de preventiestaat zal niet toereikend blijken te zijn. Risico's zullen op een andere of ten minste mede op een andere manier moeten worden tegengegaan. Onze samenleving wordt geconfronteerd met grote maatschappelijke problemen zoals ongelijkheid, discriminatie, verspilling, armoede en gebrek aan perspectief vooral ook onder jongeren, met alle mogelijke risico's van dien. Dat los je met het strafrecht niet op, en als dat waar is, dan is er des te meer reden de opmars van de strafbare voorbereiding te stoppen en om te zien naar andere meer op een oplossing gerichte strategieën.

Ik heb gezegd.

prof. mr. G.P.M.F. Mols

Selectie van geraadpleegde literatuur

Ashworth Andrew and Zedner Lucia: *Preventive justice*, Oxford, 2014.

Baker Tom and Simon Jonathan: *Embracing risk. The changing culture of insurance and responsibility*, Chicago 2002.

Beck, U: *Risk society: towards a new modernity*, 1992.

Borgers, M.J. en Poecke, E.M. van: 'Op weg naar het einde: de strafbaarstelling van voorbereiding en vergemakkelijking van professionele hennep-teelt', in: AA 2012, p. 171-181.

Borgers, M.J.: *De vlucht naar voren*, inaugurele rede VU, Den Haag 2007.

Boyne, Shawn: 'The criminalization of speech in an age of terror': <http://ssrn.com/abstract=1418496>.

Cassese, Antonio: 'The multifaceted criminal notion of terrorism in international law', in: *Journal of International Criminal Justice*, 4 (2006), 933-958.

Chesney, Robert M.: 'Beyond conspiracy? Anticipatory prosecution and the challenge of unaffiliated terrorism', in: *Southern California Law Review*, vol. 80:425 (2007).

Chesney, Robert M.: 'The sleeper scenario: terrorism-support laws and the demands of prevention', in: *Harvard Journal on Legislation*, vol. 42, 2005.

Cole, David: 'The new McCarthyism: repeating history in the war on terrorism', in: *Harvard Civil Rights – Civil Liberties Law Review*, vol. 38, 2003.

Dick, Philip K.: 'The minority report', in: *The minority report and other classic stories*, 1956.

Duffy, Helen: *The "War on Terror" and the framework of international law*, 2nd ed., Cambridge 2015.

Emerton, Patrick: 'Paving the way for conviction without evidence – a disturbing trend in Australia's 'anti-terrorism' laws', in: 4 *Queensland U. Tech. L. and Just. Journal*, 1, 2004-2005.

Ericson Richard V.: *Crime in an insecure world*, Polity press 2007.

Ferzan, Kimberly Kessler: 'Inchoate crimes at the prevention/punishment divide', in: *San Diego Law Review*, vol. 48, 1273, 2011.

Fletcher, George P.: 'The indefinable concept of terrorism', in: *Journal of international criminal justice*, 2006, p. 894-911.

Gestel, B. van, Poot, C.J. de: *Evaluatie wet opsporing terroristische misdrijven*, WODC cahier 2014-6.

Goede, Marieke de: *Literatuurstudie terrorismefinanciering 2004-2006*, rapport aan de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding, juli 2007.

Goede, Marieke de: 'The politics of preemption and the war on terror in Europe', in: *European Journal of International Relations*, 14 (1) 2008.

Goldsmith: 'The governance of terror: precautionary logic and counterterrorist law reform after September 11', in: *Law and policy*, vol. 30, no. 2, april 2008.

Green, Stuart P.: 'Vice crimes and preventive justice', in: *Criminal Law and Philosophy* (2015) 9:561-576.

Groenhuijsen, M.S. (1992): 'Materiële dogmatiek en de modernisering van het strafrecht', in: M.S. Groenhuijsen, G.E. Mulder en J. Remmelink: *De schets nader bekeken: Beschouwingen naar aanleiding van de Schets materieel strafrecht van W. Nieboer*, p. 1-19, Arnhem: Gouda Quint.

Groenhuijsen, Marc: 'Criteria voor strafbaarstelling', in: *Delikt en Delinkwent* 23 (1), 1-6 (1993).

Herbert, Sarah: *Grenzen des Strafrechts bei der Terrorismusgesetzgebung. Ein Rechtsvergleich zwischen Deutschland und England*, Berlin 2014.

Hof, S van der: 'Online grooming – een geval van technopaniek', in: *Strafblad* 2014 (1) 5.

Husabo Erling Johannes and Bruce Invild, ass.: *Fighting terrorism through multilevel criminal legislation*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden Boston 2009.

Janus, Eric S.: 'The preventive state, terrorists and sexual predators: countering the threat of a new outsider jurisprudence', in: 40 *Crim. L. Bull.* 576 (2004).

Kesteloo, A.N.: *Strafbaarheid in de voorfase*, studiepockets strafrecht 45, Deventer 2015.

Lobel, Jules: 'The preventive paradigm and the perils of ad hoc balancing', in: *Minnesota Law Review*, 1407, 2006-2007.

Mariani Cliff: *Terrorism prevention and response*, 3rd ed., 2013.

Marks, Stephen P.: 'Branding the "War on terrorism": Is there a "new paradigm" of international law?', in: *Michigan State Journal of International Law*, 72, 2006.

McCulloch Jude and Pickering Sharon: 'Pre-crime and counter terrorism. Imagining future crime in the "War on Terror"', in: *British Journal of Criminology* (2009) 49 (5): 628-645.

Mols, G.P.M.F. en Roos, Th.A, de: 'Naar een algemene strafbaarheid van de voorbereidings-handeling', in: *NJB* 1992/7, p. 221-225.

Mols, G.P.M.F.: 'Over het bereik van artikel 134a Sr. Het dioramaperspectief', in: *Strafblad* 2015/1.

Mols, G.P.M.F.: *Strafbare samenspanning. Een rechtshistorisch en rechtsvergelijkend onderzoek*, diss. Utrecht, Arnhem, Gouda Quint, 1982.

Mols, G.P.M.F.: 'Terrorisme en strafrecht: een latrelatie', in: *Strafblad* 2015/6, 469.

Monballyu J.: 'Strafbare poging bij Damhouder en Wielant en in de 15e en 16e eeuwse Vlaamse praktijk', in: *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, vol. 58, nr. 3, p. 301-317, 1990.

Murphy, Cian C.: *EU counter-terrorism law, pre-emption and the rule of law*, Hart publishing 2015.

Ohana, Daniel: 'Desert and punishment for acts preparatory to the commission of a crime', in: *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, Vol. XX, no. 1, (2007), p. 113 e.v.

Parry, John T.: 'Terrorism and the new criminal process', in: 15 *Wm. And Mary Bills Rts. J.* 765 (2007).

Ramraj, Victor V., Hor, Michael en Roach, Kent, eds.: *Global anti-terrorism law and policy*, Cambridge 2005.

Roach, Kent en Trotter, Garry: *Miscarriages of justice in the war against terrorism*, University of Toronto Legal Studies Series, Research paper no. 04-05.

Roach, Kent: *Sources and trends in post 9/11 anti-terrorism laws*, University of Toronto Legal Studies Series, research paper no. 899291, april 2006.

Safferling, Christoph J.M.: 'Terror and law', in: *Journal of international criminal justice*, 4 (2006), 1152-1165.

Said, Wadie E.: *Crimes of terror*, Oxford 2015.

Saul, Ben: 'Terrorism and international humanitarian law', in: Ben Saul (ed.), *Research handbook on international law and terrorism*, 2014, chapter 13.

Schuilenburg, Marc: 'De paradox van het voorzorgsbeginsel. Over "unk-unk" en uitsluiting', in: *Culturele criminologie*, hoofdstuk 4, 2008.

Smeets, S.F.J.: 'De 'lokpuber': een mislukt experiment', in: *Strafblad*, september 2013, p. 332-338.

Verbruggen F., Prakken E., Roef D.: *Vorbereidingshandelingen in het strafrecht*, Wolf Legal Publishers 2004.

Volcansek Mary L., Stack John F. jr.: *Courts and terrorism, Nine nations balance rights and security*, Cambridge 2011.

Voorde, J.M. ten: 'Het deelnemen en meewerken aan training voor terrorisme getoetst aan criteria voor strafbaarstelling in de voorfase', in: *DD* 2012, 9.

Walker, Clive: *Blackstone's Guide to the anti-terrorism legislation*, 3rd ed., Oxford 2014.

Young, Reuven: 'Defining terrorism: the evolution of terrorism as a legal concept in international law and its influence on definitions in domestic legislation', in: *Boston College International and Comparative Law Review*, vol. 29:23 (2006).

Nu nog actueler, uitgebreider en diepgaander

Sdu Commentaar Strafrecht en Sdu Commentaar Strafvordering

Dankzij het Sdu Commentaar hebt u altijd de meest diepgaande commentaren, uitspraken en wetgeving bij de hand – digitaal of in boekvorm. Ieder (online) Sdu Commentaar wordt frequent geüpdatet. Daarmee beschikt u altijd en overal over het meest actuele commentaar.

Bereid u voor, verdiep u zelf en loop voorop met Sdu Commentaar.

Kijk voor meer informatie op sdu.nl/commentaar

Sdu oprecht
de beste
keuze

Publiceren in *Strafblad*

De redactie van *Strafblad* nodigt wetenschappers en praktijkjuristen van harte uit om een bijdrage te leveren aan de themanummers van 2016.

De volgende thema's komen aan bod, de kopijdatum is tevens aangegeven:

3. Bijzondere procedures in de marge van het strafproces (17-05-2016)
4. Terrorisme (01-08-2016)
5. Rechtsbijstand (05-09-2016)
6. Nieuwe klassiekers (strafrechtelijke beschouwingen over inspirerende boeken, artikelen en andere teksten) (17-10-2016)

Voor meer informatie over de thema's kunt u contact opnemen met de redactiesecretaris mr. G. Pesselse: strafblad@jur.ru.nl

Sdu

oprecht
de beste
keuze

Met *Nieuwsbrief Strafrecht* wordt beoogd zo veel mogelijk interessante uitspraken op het gebied van strafrecht te publiceren. Indien u beschikt over uitspraken die naar uw oordeel (mogelijk) geschikt zijn voor publicatie in *Nieuwsbrief Strafrecht*, verzoekt de redactie u deze te sturen naar:

prof. mr. J.H.M. Willems
Jan Steenlaan 12
1412 JV Naarden
E-mail: judge.willems.ams@hetnet.nl

Annotatoren

mr. J.L. Baar, Hoogendam Advocaten
mr. J.H. Blomsma, Universiteit Maastricht
mr. J. Boksem, Anker & Anker Strafrechtadvocaten
mr. W. Bos, Landelijk Parket Amsterdam
mr. R. de Bree, Wladimiroff Advocaten
mr. J.N. de Boer, Hertoghs Advocaten en belastingkundigen
mr. G.M. Boezelman, Hertoghs Advocaten en belastingkundigen
mr. A.Th.M. ten Broeke, Pels Rijcken & Droogleeuw Fortuijn N.V.
mr. drs. C.J.A. de Bruijn
dr. mr. M.L.C.C. de Bruijn-Lückers, Hof Den Haag
mr. P. de Bruin, Rechtbank Rotterdam
mr. M.J.A. Castelijin, Castelijin Litigation
mr. dr. J.A.A.C. Claessen, Universiteit Maastricht
mr. W.H. Dijkstra, Ministerie van Veiligheid en Justitie
mr. dr. W.H.B. Dreissen, Open Universiteit
mr. G.J.K. Elsen, Wladimiroff Advocaten
mr. D. Emmelkamp, De Roos & Pen Advocaten
mr. A.A. Feenstra, Hertoghs Advocaten en belastingkundigen
mr. P. van Glabbeek, Hof Den Bosch
mr. E.M.T.A. Göertz, Provincie Overijssel
mr. A.H.T. de Haas, OMV Advocaten
mr. A.C. van 't Hek, Weisfelt & Lintz Advocaten
dr. mr. L.E.M. Hendriks, Wyck Advocaten
mr. dr. J.W. van der Hulst, Erasmus Universiteit Rotterdam
mr. J.L.M.G. Jahae, Jahae Advocaten
mr. G.P.C. Janssen, Rechtbank Amsterdam
mr. J.H. Janssen, Rechtbank Rotterdam
mr. W.H. Jebbink, Jebbink Soeteman Advocaten
prof. mr. P.T.C. van Kampen, Franken Zuur Van Kampen Croes Advocaten
mr. T.J. Kelder, Sjöcrona Van Stigt Advocaten
mr. M.A.H. Kempen, Ministerie van Veiligheid en Justitie
mr. J.A.W. Knoester, Knoester en Van der Hut Advocaten
mr. C.F. Korvinus, Korvinus Van Roy & Zandt Advocaten
mr. P.W. van der Kruijs, Pieter van der Kruijs strafrechtadvocaat
mr. D.J. van Leeuwen, Universiteit van Amsterdam
mr. drs. J.T.C. Leliveld, Wladimiroff Advocaten
mr. dr. J.M. Lintz, Weisfelt & Lintz Advocaten
mr. L.H.E. Möller, Wladimiroff Advocaten
prof. mr. G.P.M.F. Mols, Universiteit Maastricht
mr. W.J. Morra, Coumans & Van Gaalen strafrechtadvocaten
mr. R. van den Munkhof, Hof Den Bosch
mr. dr. J.S. Nan, Erasmus Universiteit Rotterdam en Wladimiroff Advocaten
drs. mr. T. van Noord, Arrondissementsparket Den Bosch
mr. C.W. Noorduyt, Noorduyt Vermeij Van Straalen Advocaten
mr. C. van Oort, Peters Strafrecht Advocaten
mr. M.L. Plas, Advocatenkantoor Plas
mr. J.A. Rendering
prof. mr. Th.A. de Roos, Universiteit Tilburg
dr. mr. P.M. van Russen Groen, Wladimiroff Advocaten
mr. B.J. Schmitz, Openbaar Ministerie Aruba
mr. dr. G.K. Schoep, Arrondissementsparket Den Haag
mr. P. Scholte, JSTW Advocaten
mr. dr. P.M. Schuyt, Universiteit Leiden
mr. F.H.H. Sijbers, Wladimiroff Advocaten
mr. J.W. Soeteman, Jebbink Soeteman Advocaten
mr. J.S. Spijkerman, Wladimiroff Advocaten
mr. dr. B. Stapert, Advocatenkantoor Stapert
mr. M. van Strien, Sjöcrona Van Stigt Advocaten
mr. A.J.M. de Swart, Houthoff Buruma Advocaten, Amsterdam
mr. J.M. Valente, Openbaar Ministerie, Middelburg
dr. M.R. Vanderhallen, Universiteit Maastricht
mr. J. Verbaan, Erasmus Universiteit Rotterdam
mr. A. Verbruggen, Houthoff Buruma, Amsterdam
mr. A.P. Verhaegh, Hof Den Bosch
mr. P.C. Verloop, Ploum Lodder Princen Advocaten en Notarissen
mr. drs. M.J.N. Vermeij, Noorduyt Vermeij Van Straalen Advocaten
mr. dr. D.L.F. de Vocht, Universiteit Maastricht
mr. A.E. van der Wal, De Roos & Pen Advocaten
mr. H.C. Wiersinga, Hof Den Haag
mr. R.E. van Zijl, Jebbink Soeteman Advocaten
mr. R. Zilver, Ausma De Jong Advocaten

Nieuwsbrief Strafrecht

Redactie

prof. mr. G.P.M.F. Mols, hoofdredacteur, Universiteit Maastricht,
Capaciteitsgroep Strafrecht en Criminologie
mr. J. Anker, Anker & Anker strafrechtadvocaten, Leeuwarden
mr. dr. J.A.A.C. Claessen, Universiteit Maastricht
mr. M.P. de Graaf, Openbaar Ministerie, Zeeland-West Brabant
prof. mr. T. Spronken, Hoge Raad en Universiteit Maastricht
mr. J.H. Wesselink
prof. mr. J.H.M. Willems, Rijksuniversiteit Groningen

Redactiesecretariaat

Sdu Uitgevers
t.a.v. Redactie Business Line Legal, Tax & Regulatory
Nieuwsbrief Strafrecht
Postbus 20025
2500 EA Den Haag

Uitgever

drs. Gert Jan Schinkel
Sdu Uitgevers
Postbus 20025
2500 EA Den Haag
Tel.: (070) 378 97 37
E-mail: g.schinkel@sdu.nl

Abonnementen en -administratie

Nieuwsbrief Strafrecht verschijnt 14 maal op papier. Bij het aanmelden als abonnee ontvangt u eenmalig een verzamelband voor de lopende jaargang en aan het einde van het jaar ontvangt u een jaarband waarin u de afgelopen jaargang kunt bewaren. U ontvangt eveneens 7 maal *Nieuwsbrief Strafrecht* Geannoteerd en krijgt toegang tot het digitale archief van *Nieuwsbrief Strafrecht* op: www.sdujurisprudentie.nl. Toegang tot *Nieuwsbrief Strafrecht* via de Sdu Tijdschriften App (Stapp, te downloaden in de App Store en via Google Play) maakt ook onderdeel uit van het abonnement. Stapp is geschikt voor zowel iOS (Apple) als Android (Google).

Voor actuele prijzen (incl. prijzen van verzamelbanden), abonnementsvormen en onze leveringsvoorwaarden verwijzen wij u naar www.sdu.nl of neem contact op met onze Klantenservice (tel. 070-3789880). Voor leden van de NVJSA geldt een gereduceerde prijs.

Abonnementen kunnen worden opgegeven bij: Sdu Klantenservice o.v.v. *Nieuwsbrief Strafrecht* Postbus 20014 2500 EA Den Haag; tel: (070) 378 98 80 fax: (070) 378 97 83; e-mail: sdu@sdu.nl of via www.sdu.nl. Vanwege de aard van de uitgave, gaat Sdu uit van een zakelijke overeenkomst; deze overeenkomst valt onder het algemene verbintenissenrecht.

Wij verwerken uw gegevens voor de uitvoering van de (abonnements)overeenkomst en om u, ook per e-mail, op uw vakgebied van informatie te voorzien over uitgaven en diensten van Sdu Uitgevers bv. In iedere e-mail is een afmeldmogelijkheid opgenomen. Als u in het geheel geen prijs stelt op deze informatie, ook niet over producten en diensten van zorgvuldig door Sdu geselecteerde derden, dan kunt u dit schriftelijk melden bij Sdu Klantenservice, Postbus 20014, 2500 EA Den Haag. Onze uitgaven zijn ook verkrijgbaar in de boekhandel. Voor informatie over onze leveringsvoorwaarden kunt u terecht op www.sdu.nl.

Advertentieacquisitie

Sdu Uitgevers
Business Line Legal, Tax & Regulatory
Postbus 20025
2500 EA Den Haag
Tel.: 070-3780350
Fax: 070-7999817
E-mail: sdu.adverteren@sdu.nl
www.sduadverteren.nl

Citeertitel

NbSr 2016/1 [jaartal/volgnummer]
ISSN (*Nieuwsbrief Strafrecht*): 1387-1587
ISSN (*Nieuwsbrief Strafrecht* Geannoteerd): 2213-4786
www.sdujurisprudentie.nl

Anonimiseren van rechterlijke uitspraken in NbSr

Aangaande de wijze van anonimiseren heeft de redactie omwille van de leesbaarheid en begrijpelijkheid gekozen voor het gebruik van gefingeerde namen en gegevens voor zover anonimiseren noodzakelijk of gewenst is.

© Sdu Uitgevers 2016. Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de door de Auteurswet gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden vervaelvoudigd (waaronder begrepen het opslaan in een geautomatiseerd gegevensbestand) of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De bij toepassing van art. 16b en 17 Auteurswet wettelijk verschuldigde vergoedingen wegens fotokopieën, dienen te worden voldaan aan de Stichting Pro, Postbus 3060, 2130 KB te Hoofddorp (www.stichting-pro.nl). Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken op grond van art. 16 Auteurswet dient men zich tevoren tot de uitgever te wenden. Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgevers geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten of onvolkomenheden. Het al dan niet op verzoek van de redactie aanbieden van artikelen aan *Nieuwsbrief Strafrecht* impliceert toestemming voor openbaarmaking en vervaelvoudiging t.b.v. de elektronische ontsluiting van (delen van) *Nieuwsbrief Strafrecht* in enige vorm.

Google play

Verrijgbaar in de App Store

Stapp. Sdu Tijdschriften App

Nederlands
uitgeversverbond
mvw
media voor vak & wetenschap